

KSZTAŁCENIE I PRZYGOTOWANIE ZAWODOWE

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA W SZKOLE WYŻSZEJ – ZAGROŻENIA, WYZWANIA, SZANSE

ppłk dr inż. Marek CHMIELECKI
Akademia Obrony Narodowej

Streszczenie

W artykule przedstawiono problematykę poruszaną w uczelni wyższej z przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Problemy bezpieczeństwa były i są w centrum zainteresowania ludzi, a nabrały wysokiego priorytetu od ataku na WTC w 2001 roku. Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse określają konieczność budowania struktur bezpieczeństwa, które byłyby w stanie przeciwdziałać współczesnym zagrożeniom.

Przytoczone treści są jedynie niewielką częścią teorii edukacji dla bezpieczeństwa, która kształci i wychowuje na wszystkich poziomach nauczania. Przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa i zakres zainteresowania bezpieczeństwem wymaga ciągłego prowadzenia analiz i ocen zmieniającego się środowiska i innych uwarunkowań, zwłaszcza pojawiających się wyzwań, zagrożeń i szans.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, edukacja, zagrożenia, wyzwania

Nie ulega wątpliwości, że dynamiczne zmiany w obecnym świecie i preferowane coraz częściej sposoby rozwiązywania konfliktów, sporów i sytuacji kryzysowych wymagają nowego spojrzenia na charakter zagrożeń oraz sposoby wykorzystania w nich „całej społeczności obywatelskiej”, adekwatnie do ich zdobytych kwalifikacji w teorii i nabytych kompetencji w praktyce. Społeczeństwo stanowi wspólny składnik wszystkich działań związanych z niwelowaniem i przeciwdziałaniem wszelkich zagrożeń. Konieczność zmian w programach kształcenia wynika z prowadzonej polityki zagranicznej kraju, członkostwa w sojuszach i zobowiązań na arenie międzynarodowej zgodnie z podpisanymi umowami oraz z innego charakteru zagrożeń bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo państwa (jako: naczelną potrzebą państwa; stan, w którym brak jest zagrożeń podstawowych wartości państwa i narodu; poczucie pewności państwa w środowisku międzynarodowym; stan równowagi między zagrożeniem a potencjałem obronnym; zdolność narodu do ochrony jego wartości przed zagrożeniami; proces społeczny zmierzający do

ciągłego samodoskonalenia środków i mechanizmów zapewniających bezpieczeństwo¹⁾ jest osiągnięte w ramach określonego, niestałego w czasie, systemu istniejącego w danej historycznie ukształtowanej społeczności międzynarodowej. System bezpieczeństwa to dynamiczne połączenie kilku podstawowych czynników determinujących jego istotę. To wielopłaszczyznowa struktura, oparta na określonym układzie sił politycznych, militarnych, ekonomicznych i ideologiczno-kulturowych, podlegająca procesom adaptacyjnym i autoregulującym oraz posiadająca swój wymiar aksjologiczny²⁾.

Wymieniony w tytule przedmiot „edukacja dla bezpieczeństwa” stosowany jest w szkolnictwie gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, a od niedawna w coraz większym zakresie prowadzony jest wśród studentów uczelni wyższych.

Jako przyczynę zwiększonego zainteresowania edukacją dla bezpieczeństwa wśród wielu

¹ B. Balcerowicz, *Obrona państwa średniego*, AON, Warszawa 1997, s. 33.

² W. Paruch, K. Trembicka, *Typologia systemów bezpieczeństwa w XIX i XX w.*, Lublin 1996, s. 76.

kierunków studiów wskazać można pojawianie się kolejnych zjawisk zagrażających społeczności, które wymagają identyfikacji i wprowadzania skutecznych sposobów unikania lub przeciwdziałania zagrożeniom.

Badania oparte na krytycznej analizie przedmiotu wskazują, że żeby osiągać zamierzone cele związane z przedmiotem edukacja dla bezpieczeństwa wśród studentów, należy wykorzystać wiedzę z zakresu szeroko pojętego bezpieczeństwa, która poprzez wieloaspektowe wyjaśnianie istoty zagrożeń, pozwala wskazać na te obszary, które powinny być przedmiotem szczególnego zainteresowania w wysiłkach na rzecz przeciwdziałania wszelkim niebezpieczeństwom w wymiarze lokalnym i regionalnym.

Od kilkunastu lat dostrzegamy falę zagrożeń o charakterze społecznym, cywilizacyjnym, a nawet wojennym. Problem bezpieczeństwa raczej nie będzie rozwiązany, choć do tego dążymy. Ogólnie rzecz biorąc, bez wiedzy na temat bezpieczeństwa, nie można skutecznie dążyć do stanu bez zagrożeń.

Według Ministerstwa Edukacji Narodowej edukacja dla bezpieczeństwa to:

- przygotowanie uczniów, studentów, słuchaczy do działań w obliczu zagrożeń;
- upowszechnianie świadomości i wiedzy o źródłach, charakterze ognisk zapalnych i sytuacjach nadzwyczajnych;
- nabywanie umiejętności rozpoznania, zapobiegania i przeciwdziałania tym zagrożeniom.

Zwiększające się znaczenie pojęcia edukacji studentów w obszarze bezpieczeństwa wymaga z jednej strony zwiększonego wysiłku intelektualnego nauczycieli i studentów, a z drugiej zapewnienia niezbędnych warunków do sprawnego organizacji i realizacji zadań dydaktycznych i naukowo-badawczych. Programy kształcenia opracowywane na wszystkich kierunkach studiów winny uwzględniać poziom wiedzy oraz zapewnić solidne nauczanie elementarnych podstaw ukierunkowanych głównie na wychowanie obywatelskie, które przygotowuje obywatela do życia w społeczeństwie obywatelskim.

Edukacja dla bezpieczeństwa w szkole wyższej

Edukacja to proces osiągania wiedzy, na który składa się zarówno wychowanie, jak i kształcenie. Jest to „ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzież – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych (...) ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko pojmowaną oświatę”³.

Edukacja dla bezpieczeństwa to określony system dydaktyczno-wychowawczy działalności uczelni, który poprzez oddziaływanie edukacyjne na studentów rozszerza ich świadomość o niezbędną potrzebę w zachowaniu bezpieczeństwa obywateli, państwa oraz narodu, upowszechnia i poszerza wiedzę o źródłach i następstwach zagrożeń oraz naucza racjonalnych, zorganizowanych działań w sytuacjach kryzysowych⁴.

Edukacja dla bezpieczeństwa ma ukierunkowywać i scalać wszelkie wysiłki pedagogiczne, sprzyjające kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych⁵. Ma przygotować całe społeczeństwo do zapewnienia sobie szans przetrwania i rozwoju, niezależnie od rodzaju występujących zagrożeń bezpieczeństwa⁶. W uczelni wyższej kładzie się nacisk na samodzielne doskonalenie i uzupełnienie nabytej wiedzy, umiejętności oraz nawyków, gdzie istotnym elementem jest samokształcenie, czyli samodzielne zdobywanie kwalifikacji, umiejętności i sprawności praktycznej z określonej dziedziny⁷.

Edukacja studentów w obszarze bezpieczeństwa powinna odgrywać szczególną rolę w systemie oświatowym. Podkreślenia wymaga, że dorobek nauk społecznych (wcześniej nauk wojskowych) w dyscyplinach nauk o obronności i nauk o bezpieczeństwie może kształtować właściwe podejście studentów do zagadnień bezpieczeństwa. Można zatem już na wstępie zauważyć,

³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, wyd. 10, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 93.

⁴ Por. J. Kunikowski, *Słownik terminów wiedzy i edukacji dla bezpieczeństwa*, Siedlce 2013, s. 28–29.

⁵ M. Kozub, *Szkolenie młodzieży na potrzeby bezpieczeństwa państw*, Warszawa 2007, s. 185.

⁶ R. Stępień (red.), *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999, s. 9.

⁷ A. Pieczywok, *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2011, s. 77.

że szkoła wyższa powinna realizować następujące cele:

1. Kształtować postawy patriotyczno-obronne.
2. Nauczać i wymagać elementarnej wiedzy z zakresu bezpieczeństwa.
3. Wyrabiać nawyki zachowań podczas przeciwdziałania i eliminowania zdefiniowanych zagrożeń.
4. Formułować własne zdania na temat teorii i modeli bezpieczeństwa.

Nie bez znaczenia jest fakt, że obecny podział systemu bezpieczeństwa nie zapewnia centralnego kierowania działalnością edukacyjną w obszarze bezpieczeństwa⁸.

Proces kształcenia w szkole wyższej odznacza się szczególną wyjątkowością. Warto zwrócić uwagę, że w uczelni mamy do czynienia z jednostkami o ukształtowanej wiedzy elementarnej z obszaru bezpieczeństwa. Treści i cele kształcenia przyszłych studentów i słuchaczy zdefiniowane zostały w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół⁹. Z rozporządzenia oraz z programów nauczania wynika, że po ukończeniu przedszkola i gimnazjum uczeń posiada elementarną wiedzę z zakresu dbałości o bezpieczeństwo własne oraz innych. Podejmuje rozsądne decyzje i nie naraża się na niebezpieczeństwo wynikające z pogody (np. nie stoi pod drzewem w czasie burzy, nie zdejmuje czapki w mroźną pogodę). Zna zagrożenia ze strony ludzi. Potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu, niebezpieczeństwie. Zna numery telefonów: pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji oraz ogólnopolski numer alarmowy 112. Dbą o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych (w miarę swoich możliwości). Orientuje się w zagrożeniach ze strony roślin i zwierząt, a także w zagrożeniach typu burza, huragan, śnieżycy, lawina, powódź itp., wie, jak trzeba zachować się w takich sytuacjach. Ma świadomość niebezpieczeństw wynikających z anonimowości kontaktów i podawania swojego adresu. W zakresie bezpieczeństwa i edukacji zdrowotnej:

- a) dba o higienę osobistą i czystość odzieży;
- b) wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się oraz aktywność fizyczna;
- c) wie, że nie może samodzielnie zażywać leków i stosować środków chemicznych niezgodnie z przeznaczeniem;
- d) dba o prawidłową postawę, np. siedząc w ławce, przy stole;
- e) przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w trakcie zajęć ruchowych; posługuje się przybarami sportowymi zgodnie z ich przeznaczeniem;
- f) potrafi wybrać bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych; wie, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia.

Wymienia korzyści i niebezpieczeństwa korzystania z mediów elektronicznych. Uczeń orientuje się w otaczającej go przestrzeni przyrodniczej i kulturowej. Rozpoznaje sytuacje zagrażające zdrowiu i życiu oraz podejmuje działania zwiększające bezpieczeństwo własne i innych, świadomie działa na rzecz ochrony własnego zdrowia.

Po ukończeniu szkoły gimnazjalnej następuje IV etap edukacyjny, a w nim podstawa programowa konieczna do zrealizowania w szkole ponadgimnazjalnej. Określono cele kształcenia: znajomość struktury obronności państwa; przygotowanie do sytuacji zagrożeń; opanowanie zasad pierwszej pomocy. W treściach kształcenia (wymaganiach szczegółowych) ujęto: znajomość systemu obronności Rzeczypospolitej Polskiej; wiedzę na temat powinności obronnych władz samorządowych, instytucji i obywateli; ogólne zadania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej; problematykę ochrony ludności i obrony cywilnej; wiedzę na temat zagrożeń czasu pokoju, ich źródeł, przeciwdziałanie ich powstawaniu, zasady postępowania w wypadku ich wystąpienia i po ich ustąpieniu; tematykę zagrożeń występujących w czasie wojny; pierwszą pomoc w nagłych wypadkach (zachowanie ratownika)¹⁰.

Z powyższych stwierdzeń można wyciągnąć następujące wnioski. Kandydaci na studia wyższe wiedzą, że życie i zdrowie człowieka jest bezcenną wartością, a pomoc drugiemu człowiekowi priorytetowym obowiązkiem jednostki ludzkiej. Odpowiedzialność za życie własne, innych ludzi i ojczyzny jest patriotycznym obowiązkiem każdego człowieka. Sojusze i koalicje państw są gwarancją

⁸ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 84.

⁹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*.

¹⁰ Por. A. Pieczywok, *Wybrane problemy...*, dz. cyt.

bezpieczeństwa i dają możliwość utrzymania pokoju na świecie.

Zebrane fakty pozwoliły stwierdzić, że istotnym problemem jest ustalenie celów i treści kształcenia edukacji dla bezpieczeństwa w uczelni wyższej. Uwarunkowane jest to ilością i różnorodnością kierunków, jakie uczelnia prowadzi. Kierunki takie jak bezpieczeństwo narodowe, wewnętrzne, zewnętrzne, inżynieria bezpieczeństwa itp. oferują tego typu wiedzę swoim studentom, natomiast kierunki takie jak zarządzanie, ekonomia, lotnictwo, logistyka i inne są zależne od celów i treści programowych zawartych w przedmiocie edukacja dla bezpieczeństwa.

Jakość współczesnej edukacji dla bezpieczeństwa prowadzonej na poziomie wyższym w Polsce w dobie zmian i transformacji jednostek uczelnianych oraz pojawiających się zagrożeń jest stale powracającym tematem prowadzonych publicznych dyskusji. To dowód na to, że w środowisku nauk społecznych odczuwa się pewien niedosyt w zakresie syntetycznie prowadzonych wyjaśnień tego obszaru. To edukacja dla bezpieczeństwa, która kształtuje osobowość człowieka kulturalnego, określa jego trwanie, przetrwanie i doskonalenie życia. Dlatego też bezpieczeństwo jest wartością bardzo ważną w życiu człowieka i wysoko cenioną społecznie, jest priorytetowym celem edukacji¹¹.

Główne obszary z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa w szkolnictwie wyższym, które dotyczą następujących problemów, to:

- edukacja dla bezpieczeństwa;
- pedagogika wobec zagrożeń człowieka i społeczeństwa;
- kompetencje nauczyciela i instruktora w realizacji treści z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa;
- system doskonalenia kadr administracji rządowej i samorządowej w zakresie bezpieczeństwa;
- bezpieczeństwo jako kategoria i wartość edukacji człowieka;
- bezpieczeństwo ontologiczne człowieka w ujęciu socjologiczno-psychologicznym;
- kształcenie ustawiczne w zakresie edukacji dla bezpieczeństwa w wybranych krajach UE;
- formy i metody edukacji dla bezpieczeństwa¹².

Warto zwrócić uwagę na treść preambuły, w której czytamy: „ustanawiamy Konstytucję RP jako prawa podstawowe dla państwa opar-

te na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnień obywateli i ich wspólnot”¹³. Należy podkreślić, że gwarantowana zasada wzajemnej pomocy w społeczeństwie, które tworzy państwo – naród, wspomniana w Konstytucji, oznacza istotną rolę edukacji w kształtowaniu obywatelskości jako kluczowej umiejętności życiowej¹⁴. Punktem odniesienia do edukacji dla bezpieczeństwa jest postulat Immanuela Kanta¹⁵ wychowania człowieka dla trwałego pokoju, gdzie praktyczną realizację ma stanowić obywatelskość. Według tego kryterium edukacja dla bezpieczeństwa miałaby kształtować człowieka, obywatela, który miałby świadomość, że oprócz praw i obowiązków musiałby uzyskać przekonanie o gwarancji pokoju, rozwoju, bezpieczeństwa i udzielaniu pomocy innym ludziom.

Edukacja dla bezpieczeństwa w ciągu ostatnich dwóch dekad nabrała intelektualnego rozmachu. Generalnie rzecz ujmując, można zauważyć, że osiągnięto naukowy konsensus dotyczący oczekiwań adresowanych do studentów w wymiarze ich społecznych, politycznych, moralnych zachowań. Wymaga to jednak wprowadzenia skutecznego, negocjowanego procesu kształcenia, w którym wychowuje i kształtuje się „efektywnego obywatela”¹⁶.

Rodzaje zagrożeń i ich charakterystyka

Interpretacja edukacji dla bezpieczeństwa zawiera w sobie desygnaty związane z wszelkimi sferami życia społecznego człowieka. Wnioski z analizy współczesnych zagrożeń wskazują, że zagrożenia są immanentną częścią naszego życia i nie można ich wyeliminować, a tylko doprowadzić je do poziomu społecznie akceptowanego. Najogólniej można zauważyć, że poziomem zagrożenia społecznie akceptowanym są takie sytuacje, które nie wprowadzają w nasze życie destrukcji. Poziom bezpieczeństwa posiada subiektywny charakter zależny od podmiotu, stąd wymagane jest

¹³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997...*, Preambuła.

¹⁴ Por. A. Kordasiewicz, P. Sadura [red.], *Edukacja obywatelska w działaniu*, Warszawa 2013.

¹⁵ Por. J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa*, Warszawa 1997.

¹⁶ A. Kordasiewicz, P. Sadura [red.], *Edukacja obywatelska...*, dz. cyt., s. 143.

¹¹ J. Świniarski, *Przywódczość jako ośnova edukacji dla bezpieczeństwa*, ZN AON Warszawa 2001, s. 132.

¹² A. Pieczywok, *Wybrane problemy...*, dz. cyt., s. 103.

zdefiniowanie go z punktu widzenia społecznie akceptowanych zagrożeń¹⁷.

Obecnie na świecie wszystko może być zagrożeniem i jednocześnie czynnikiem wspierającym rozwój człowieka. Oznacza to, że człowiek, jako podmiot i przedmiot bezpieczeństwa, jest kreatorem zagrożeń. Wnioski z analizy rodzajów zagrożeń wskazują, że można je pogrupować według kryterium: źródła konfliktu i charakteru spowodowanych skutków. Stąd proponuje się zagrożenia postrzegać w kategoriach: polityczno-militarnych, społeczno-ekonomicznych oraz ekologiczno-przyrodniczych¹⁸.

Zagrożenia polityczno-militarne wynikają z kreowania polityki konfrontacji, a ich potęgowanie doprowadza do konfliktu wojennego. Za źródła przyczyn konfliktów wojennych w przeszłości uznawano: nienasycone żądze ludzkie; cechy biologiczne i naturę człowieka; cechy osobowości wielkich ludzi – przywódców; przesady, zabobony i ciemnotę – niski poziom rozwoju społecznego; konflikty międzygrupowe; „zderzenia cywilizacji”; rywalizację między zbiorowościami politycznymi – wrogie zamiary i wiele innych przyczyn podawanych przez znawców problemu w różnych okresach historycznych¹⁹.

Należy podkreślić, że źródłem konfliktów wojennych są niewłaściwe relacje pomiędzy podmiotami prawnymi na arenie międzynarodowej. Przyczyn zagrożeń polityczno-militarnych można dopatrywać się w sytuacji ekonomicznej danego państwa, które poprzez działania zbrojne zamierza poprawić poziom życia swych obywateli. Obecny pogląd, jaki kojarzy się z sytuacją polityczno-militarną na Ukrainie, to obawa Rosji przed ekspansją Sojuszu Północnoatlantyckiego blisko jej granic. Zagrożenia te wynikają z nieprzestrzegania praw człowieka lub grup etnicznych dążących do autonomii oraz obawa, tak jak na przykładzie Rosji, utraty wartości państwa wiodącego na wschodzie. Współcześnie tego typu zagrożenia uzewnętrżniły się np.: w konflikcie Turcji wobec Kurdów, w konflikcie gruzińsko-rosyjskim (atak był tłumaczony

przez Federację Rosyjską zastosowaniem prawa do samoobrony przed ostrzałem gruzińskiej armii) i obecnym konflikcie ukraińsko-rosyjskim. Wiele obszarów spornych wskazuje, że jest to problem otwarty, nawet w demokratycznych państwach europejskich. Analiza zagrożeń narodowościowych wskazuje na pewną sprzeczność w obszarach kulturowych globu ziemskiego. W Europie dąży się do globalizacji, która jest wyznacznikiem zwiększającym bezpieczeństwo we wszelkich sferach życia społecznego. W krajach znajdujących na obszarze byłego Związku Radzieckiego od momentu jego rozpadu występują silne tendencje narodowo-separatystyczne, gdzie dominuje trend tworzenia własnej państwowości. Podobne reakcje wystąpiły na obszarze byłej Jugosławii, były one i nadal są przyczyną trwającego konfliktu. W obszarach Azji przenikają się tendencje separatystyczne ze scaleńiami²⁰.

Obszar Ameryki Północnej jest przykładem globalnego państwa i narodu. Nikt od wojny secesyjnej nie myśli o samodzielności państw – stanów ze względu na brak etnicznych granic tożsamyh z granicami administracyjnymi²¹.

Afryka jest jednym wielkim zarzewiem konfliktu, zwłaszcza w połączeniu z fundamentalizmem religijnym. W istocie powstają konflikty zewnętrzne i wewnętrzne, a ich eskalacja zagraża bezpieczeństwu w danym regionie. Zagrożenia polityczno-militarne wynikają z roszczeniowej polityki państwa wobec innych podmiotów prawnych. W wyniku eskalacji zagrożeń narodowościowych ich negatywne skutki mogą przenosić się na ościennne państwa, stąd zasadne staje się reagowanie społeczności międzynarodowej w regulacje prawne w danym konflikcie.

Do głównych czynników klasycznych zagrożeń ze strony danego państwa możemy zaliczyć: charakter polityki, organizację i sposób mobilizacji armii oraz jej sprawność i skuteczność działania, możliwości gospodarcze kraju w zakresie prowadzenia wojny. Wyszczególnione czynniki są możliwe do zdefiniowania w stosunku do każdego kraju. W przypadku zagrożeń asymetrycznych nie zawsze kreatorem zagrożeń jest podmiot prawny na arenie międzynarodowej²². Źródłem zagrożenia

¹⁷ A. Czupryński (red. nauk.), *Inżynieria bezpieczeństwa sił*, Warszawa 2012, s. 17.

¹⁸ Tamże, s. 21.

¹⁹ Por. H. Grotius, *O prawie wojny i pokoju. Tom 1*, Warszawa 1957; R. Aron, *Pokój i wojna między narodami (teoria)*, Warszawa 1995; A. Zwoliński, *Wojna. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2003; S.P. Huntington, *Zderzenia cywilizacji*, Warszawa 2005; A.J. Toynbee, *Wojna i cywilizacja*, Warszawa 1963.

²⁰ Szerzej: M. Huzarski, *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, Warszawa 2009.

²¹ Szerzej: M. Wrzosek, *Polska, Unia Europejska, NATO – wobec wyzwań i zagrożeń*, Warszawa 2012.

²² Zob. M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007, s. 32–68.

może być przestępcza albo nieakceptowana organizacja polityczna lub gospodarcza, której cele, metody, a głównie motywy działania są nieprzewidywalne. Jednakże takiej organizacji nie powinno się przypisywać uprawnień do osiągnięcia swych celów na drodze konfliktu zbrojnego, ponieważ to prawo przypisane jest tylko do podmiotów prawnych na arenie międzynarodowej.

Rupert Smith zauważył, że współczesne konflikty (wojny), chociaż posiadają wszelkie wizualne cechy wojen przemysłowych, różnią się od nich diametralnie. Współczesne konflikty to wojny wśród społeczeństw. Wyznacza jednocześnie sześć podstawowych ich trendów: zmiana celów walki (w dzisiejszej walce nie ma wyraźnie sprecyzowanych celów); walka nie rozgrywa się na polu bitwy, ale wśród społeczeństw; konflikty ciągną się bez końca (nie są ograniczone czasem); w walce nie dążymy za wszelką cenę do osiągnięcia celu, ale staramy się oszczędzać siły; poszukujemy nowych zastosowań dla starych sił i środków walki (broni i organizacji); coraz częściej stronami konfliktu są podmioty niepaństwowe²³. Swoje spostrzeżenia opierał na udziale w różnych wojnach i misjach pokojowych.

Współcześnie w konfliktach pomiędzy państwami do tej pory kwestie sporne rozwiązywane były poniżej progu wojny. Stąd w dziedzinie szeroko rozumianego bezpieczeństwa na przykładzie agresji zbrojnej Rosji przeciwko Ukrainie powinniśmy zastanowić się nad stwierdzeniem, że konflikt globalny²⁴ jest niewykluczony i jednocześnie wzrasta zagrożenie konfliktami narodowościowymi, społecznymi i regionalnymi. Obserwując polityczne zaangażowanie się państw europejskich, USA, Chin i innych w sytuację na Ukrainie można stwierdzić, że konflikt globalny jest prawdopodobny, głównie ze względu na rosnące w świecie ideologiczno-ekonomiczne linie podziału.

²³ R. Smith, *Przydatność siły militarnej. Sztuka wojenna we współczesnym świecie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2010, s. 321–322.

²⁴ Według kryterium liczby uczestników i obszaru działania pod pojęciem konfliktu globalnego zasadne jest rozumienie takiej sytuacji, do której rozwiązania zaangażowała się duża liczba państw, a zasięg ich działania obejmuje znaczne obszary globu ziemskiego. Według kryterium podziału podmiotów uczestniczących za konflikt globalny zasadne jest uznać rozwiązywanie sytuacji konfliktowych pomiędzy systemami lub blokami politycznymi, w których jasno są zdefiniowani liderzy dążący do podporządkowania politycznego strony pokonanej.

Zagrożenia społeczno-ekonomiczne wynikają z niskiego rozwoju społecznego i gospodarczego oraz występujących nierówności pomiędzy społeczeństwem informatycznym a industrialnym i agrarnym²⁵. Źródłem ich są dostrzegane dysproporcje i postawa roszczeniowa wobec całego świata. W państwach rozwiniętych źródłem zagrożeń społeczno-ekonomicznych jest obniżający się poziom demokratyzacji oraz załamanie się funduszy powierniczych i ubezpieczeniowych. Zagrożenia wynikają z otwartości na imigrantów i niespełnienia ich oczekiwań. Przykładem są wystąpienia we Francji imigrantów w 2005 roku²⁶ oraz obecna sytuacja migracji uchodźców z rejonów objętych konfliktami zbrojnymi.

Zagrożenia wynikające z otwartości, globalizacji i demokratyzacji życia cechuje zwykle duży chaos i niski stopień przewidywalności, ponieważ nikt nimi nie steruje. Samoczynnie, pod wpływem impulsu następuje ich eskalacja, ale proces ich de-eskalacji i usuwania negatywnych skutków trwa długo i zwykle wymaga nie tylko podjęcia metod administracyjnych, ale również rozwiązań społecznych, które w istocie były przyczyną kryzysu. Wymaga to prowadzenia operacji reagowania kryzysowego wobec własnego narodu. W polskim systemie prawnym zadania tego typu realizuje resort spraw wewnętrznych i administracji wspierany przez wydzielone siły z Ministerstwa Obrony Narodowej.

Zagrożenia ekologiczno-przyrodnicze mają źródło w niewłaściwym zarządzaniu zasobami przyrody lub powodowaniu nierozważnych zmian w środowisku naturalnym. Często negatywne skutki działania sił natury przypisujemy przyrodzie,

²⁵ Zob. A. Toffler, H. Toffler, *Wojna i antywojna*, Warszawa 1997.

²⁶ Powodem do zamieszek była śmierć dwóch nastolatków, ale przyczyna była o wiele szersza. Imigranci, pomimo że mieszkali w państwie demokratycznym i w obrębie dużych miast, to jednak stanowili wyizolowane grupy społeczne zamieszkujące getta początku XXI wieku. Wykluczenie imigrantów ze społeczeństwa spowodowało jawną dyskryminację oraz ich degradację personalną i zbiorową. Zamieszki, które trwały od 27.10–8.11.2005, spowodowały wiele zniszczeń, podpalonych zostało tysiące samochodów, w płomieniach stanęło także kilka szkół, poczta, centra handlowe, przedszkola. W akcji mającej na celu przywrócenie porządku udział brało kilka tysięcy funkcjonariuszy policji, którzy dysponowali zarówno samochodami i motocyklami, jak również śmigłowcami. Zamieszki ogarnęły ponad 300 miast we Francji. Po raz pierwszy zaatakowano i spalono dwa kościoły, rannych zostało 34 policjantów. Zniszczonych i spalonych zostało ponad 1400 samochodów, policja zatrzymała 395 osób.

zapominając, że to człowiek poprzez siłę sprawczą uniezależnia się od klęsk i katastrof. Poprzez odpowiednie zarządzanie funduszami i podejmowanie inwestycji zabezpieczających bezpieczeństwo personalne i zbiorowe przed działaniem sił natury uwalniamy się od ich negatywnych skutków. Do przeciwdziałania negatywnym skutkom natury wydziela się zgrupowania zadaniowe ze składu sił zbrojnych, które wspierają siły resortu spraw wewnętrznych i administracji. Udział sił zbrojnych w tego typu przedsięwzięciach ma charakter wspierający, a zdolności operacyjnego działania nie wynikają lub nie są budowane na potrzeby likwidacji skutków działania sił natury²⁷.

Wieloaspektowość podziałów i wielopłaszczyznowość oraz wzajemne uzależnienia nie są we współczesnym świecie gwarancją obniżania się skali zagrożeń konfliktem globalnym. Uwarunkowania zmian politycznych w środowisku bezpieczeństwa państw we współczesnym świecie wskazują, że świat staje się, nie do końca jak niektórzy teoretycy wskazują, coraz bardziej wolny od groźby wybuchu konfliktu globalnego.

Terroryzm ponowoczesny, terroryzm, migracje transgraniczne, zagrożenia ekonomiczne i ekologiczne pozostają poza kompetencjami obronnymi sił zbrojnych każdego państwa, a stają się sprawą szerszego postrzegania bezpieczeństwa. Jednym z największych zagrożeń cywilizacyjnych jest lekceważenie doświadczeń i wypracowanych procedur organizacyjnych w zakresie przeciwstawiania się zagrożeniom. Obecnie możemy wyliczać dużą liczbę wszelkich zagrożeń określanych przymiotnikowo, aż do poziomu absurdu, ale dzisiejsze wyliczenia jutro mogą stać się nieaktualne. Stąd nie powinniśmy skupiać się na przewidywaniu zagrożeń, a na opracowaniu procedur i narzędzi eliminowania lub neutralizowania ich negatywnych skutków.

Uogólniając, jednym z największych zagrożeń cywilizacyjnych jest brak organizacji zbiorowego przeciwdziałania zagrożeniom. Zagrożenia

bytu narodowego, suwerenności terytorialnej nie obniżają się. Wzrastają zagrożenia ekonomiczne, polityczne i społeczne, które w istocie ograniczają suwerenność²⁸. Wskazuje to, że tradycyjne instrumenty państwa, jakimi są siły zbrojne, muszą ulec ewolucji wraz z zagrożeniami, być może wcześniej, by sprostać ich wyzwaniom.

Coraz częściej na arenie międzynarodowej pojawiają się zagrożenia suwerenności państwa w stopniu ograniczonym. Przykładem jest interwencja:

- Izraela na terytorium Libanu wobec Hezbollahu w 2007 roku;
- Turcji na terytorium Iraku wobec Kurdów w 2008 roku;
- Rosji na terytorium Gruzji w sprawie Abchazji i Osetii Południowej w 2008 roku;
- Rosji na terytorium Ukrainy w 2013 roku.

Oznacza to, że jednym z zagrożeń bezpieczeństwa jest separatyzm z jednej strony zwalczany, a z drugiej wzmacniany w myśl własnych interesów ponad założenia zbiorowego i regionalnego bezpieczeństwa. Nadal są możliwe tzw. małe wojny, których istotą nie jest pozbawienie całkowitej suwerenności danego podmiotu, a tylko uzyskanie określonych celów usytuowanych w części suwerenności danego państwa. W tego typu zagrożeniach nadal główną rolę spełniają siły zbrojne, ale coraz większego znaczenia nabierają mechanizmy zbiorowego bezpieczeństwa w regionie, czego przykładem jest Ukraina, Gruzja, a wcześniej obszar byłej Jugosławii.

Jednym z zagrożeń jednostkowych jest uczestnictwo w światowych przedsięwzięciach, które nie posiadają mandatu społeczności międzynarodowej. W wyniku uczestnictwa w działaniach koalicyjnych w Iraku i w Afganistanie nie nastąpił atak na terytorium Polski, ale wielu uczestników koalicji dotknęły działania terrorystyczne na ich terytorium. Nie oznacza to zaniechania uczestnictwa w zwalczaniu terroryzmu, a tylko rozważne angażowanie się w te przedsięwzięcia, które posiadają legitymizację prawną świata. Państwo jako podmiot prawny powinno angażować się w wojnę z konieczności, a nie tylko z wyboru podyktowanego doraźnymi celami²⁹. Stąd należy sądzić, że o po-

²⁷ Na przełomie maja i czerwca 2010 roku przez ponad miesiąc Wojsko Polskie (pierwszy test armii zawodowej) wspierało służby ratownicze w akcji przeciwpowodziowej w rejonie 300 miejscowości na terenie 14 województw. W odpowiedzi na 270 wniosków wojewodów o pomoc wojska, do wsparcia służb ratowniczych skierowano 7,5 tysiąca żołnierzy, ok. 90 pływających transporterów i 40 śmigłowców, <http://finanse.wp.pl/kat,7070,title,SG-WP-podsumowanie-udzialu-wojska-w-walce-z-powodzią-komunikat,wid,12382876,wiadomosc.html?icaid=11002a> [dostęp 17.04.2012 r.].

²⁸ Zob. W. Łuczak, *Strategiczny przegląd obronny państwa. Zagrożenia – oczami ekspertów*, Raport 03/2005.

²⁹ Według wielu ekspertów Irak nie zagrażał zbiorowemu bezpieczeństwu w 2003 roku, a konflikt był wynikiem arbitralnego traktowania bezpieczeństwa przez USA.

zycji państwa powinna świadczyć jego zdolność do podejmowania wyzwań w zakresie świadomego uczestnictwa w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego, regionalnego i światowego z poszanowaniem prawa międzynarodowego. Wskazuje to na tworzenie zbiorowego i akceptowanego mechanizmu obronnego lub prewencyjnego przeciw zagrożeniom³⁰.

Ważnym zagrożeniem bezpieczeństwa wewnętrznego jest tzw. krytyczna infrastruktura techniczna³¹. Do krytycznej infrastruktury zalicza się: systemy teleinformacyjne, bankowe, energetyczne, ekologiczne, ujęcia wody czy urządzenia związane z bezpieczeństwem zewnętrznym. W państwach wysoko rozwiniętych to, co jest ich chlubą, staje się zagrożeniem, jeżeli nie zostaje otoczone szczególnymi wymogami bezpieczeństwa.

Kształtowanie zbiorowego bezpieczeństwa nie może być postrzegane tylko w kategoriach „wojny wyprzedzającej” lub „wojny prewencyjnej”, co jest domeną rządu USA. W istocie jest to dopuszczalny instrument w myśl założeń art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych, ale w każdej innej sytuacji jest niezgodny z prawem. W istocie operacje o charakterze kryzysowym wynikające z polityki prewencyjnej są instrumentem działania na hipotetyczne lub potencjalne, a nie realne zagrożenia. Zamierzonym efektem działań prewencyjnych jest niedopuszczenie do powstania określonych zagrożeń, ale pod warunkiem, że są to działania uzasadnione w opinii światowej. W każdej innej sytuacji działania prewencyjne mogą być arbitralnym postrzeganiem bezpieczeństwa przez dany podmiot kreujący takie działania. W zakresie działań prewencyjnych zasadne jest: stworzenie większych zdolności wywiadowczych, zwiększenie koordynacji środków działania przeciw zagrożeniom uczestników stosunków międzynarodowych, zapewnienie w ramach struktury zbiorowego bezpieczeństwa środków, instrumentów i procedur szybkiego podejmowania wyzwań i likwidacji zagrożeń.

Nadal w kategoriach zbiorowego zagrożenia bezpieczeństwa zasadne jest postrzegać niekontrolowane rozprzestrzenianie się systemów uzbrojenia lub technologii umożliwiających wyprodukowanie broni masowej zagłady. Nie oznacza to zamknięcia dostępu do rozwoju, a tylko kontro-

lowanie przez społeczność międzynarodową, czy dane procesy technologiczne nie są wykorzystywane do kreowania zagrożeń. Jednak w takiej sytuacji nie mówi się o zagrożeniach wojennych, lecz kryzysowych.

We współczesnym świecie coraz większego znaczenia nabiera pojęcie wojny cybernetycznej, chociaż niektórym się wydaje, że jest to jeszcze odległa przyszłość. Do istotnych cech wojny cybernetycznej zalicza się: uzyskanie przewagi informacyjnej, przeciwnik jest niewidzialny, obszarem działań jest cyberprzestrzeń, a czynnikiem krytycznym jest czas³². Bezpieczeństwo informacyjne jest trwałym elementem narodowego, regionalnego i zbiorowego bezpieczeństwa. Jeżeli hipotetyczny przeciwnik rozpocznie działania blokujące system państwa, a działania takie skierowane są przez hipotetyczny podmiot prawny na arenie międzynarodowej, to takim zagrożeniom należy przypisać znaczenie zagrożeń wojennych, ponieważ skierowane są na aparat państwa.

Uzasadnione jest klasyfikowanie zagrożeń według źródła ich powstawania. Natomiast w klasyfikacji zagrożeń wojennych zasadne jest odniesienie się do celu strony przeciwnej – czy dąży ona jednoznacznie do pozbawienia danego podmiotu suwerenności, czy tylko do obniżenia znaczenia na arenie międzynarodowej w aspekcie ograniczonych celów.

Wnioski i uogólnienia z analizy hipotetycznych i potencjalnych zagrożeń wskazują, że to człowiek jest podmiotem i przedmiotem zagrożeń. W ostateczności w sposób mniej lub bardziej zasłużony ponosi negatywne konsekwencje kreowanych zagrożeń. Należy podkreślić, że skala zagrożeń polityczno-militarnych o znaczeniu globalnym obniża się, ale wzrasta skala zagrożeń o niskiej skali intensywności, które coraz częściej stają się instrumentem polityki głównie państw o niskim poziomie demokratyzacji i rozwoju społecznego³³.

W obecnej sytuacji Polska i kraje nadbałtyckie wraz z Sojuszem powinny opracować plan przeciwdziałania nowej taktyce wojennej prowadzonej ze strony Rosji. Polska nie jest krajem bezpiecznym od zagrożeń militarnych. Wynika to z geostrategicznego położenia Polski oraz z nieja-

³² Zob. P. Sienkiewicz, *Wizje i model wojny informacyjnej*.

³³ M. Chmielecki, *Profesjonalizacja Wojsk Lądowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2008–2010*, Warszawa 2013, s. 108.

³⁰ Zob. W. Łuczak, *Strategiczny...*, dz. cyt.

³¹ Zob. W. Łuczak, *Nowoczesne technologie dla bezpieczeństwa kraju i jego granic*, Raport 05/2006.

snej sytuacji na wschodzie. W historii Polski nie brakowało możnowładców, którzy rościli sobie prawa do naszego kraju, ziem i społeczeństwa. Członkostwo Polski w NATO powinno dać gwarancję bezpieczeństwa (tak jest zapisane w planie ewentualnościowym dla krajów nadbałtyckich). Istotną rolę w kreowaniu bezpieczeństwa państwa odgrywa Ministerstwo Spraw Zagranicznych, które jest ukierunkowane na typową politykę pokojową, tylko czy odniesie ona zamierzony efekt?

Pamiętajmy, że podstawowe zadania obronne w sytuacjach zagrożenia suwerenności realizują Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej jako instrument państwa bezpośrednio powołany do obrony suwerenności terytorialnej. Współcześnie duża sfera zadań związana jest z uczestnictwem w zadaniach reagowania kryzysowego. Porównanie zadań reagowania kryzysowego z zadaniami wojennymi wskazuje na zróżnicowane metody działania, ale ich wspólną cechą jest konieczność posiadania zdolności operacyjnego działania i wysokiego profesjonalizmu zawodowego, który jest gwarancją realizacji zadań na oczekiwanym poziomie.

Na przykładzie konfliktu ukraińsko-rosyjskiego można postawić bardzo ogólną tezę, że jeżeli celem politycznym i militarnym jest pozbawienie innego prawnego podmiotu części lub całości suwerenności, to mamy do czynienia z konfliktem wojennym i operacją wojenną. Natomiast poziom osiągniętych celów przez agresora zwykle świadczy o charakterze i skali konfliktu. Stąd badania zagrożeń w aspekcie ich wpływu na skalę działań wojennych z punktu przygotowania się do obrony suwerenności posiada pierwszoplanowe znaczenie. Natomiast w zakresie zmian w teorii jest źródłem ich nowych treści merytorycznych.

Wyzwania i szanse

W badaniach bezpieczeństwa międzynarodowego nierzadko zagrożenia są ujmowane jako zbyt szeroki zespół zjawisk negatywnie ocenianych. Faktycznie jednak część z nich ma charakter nie tyle zagrożeń, ile wyzwań dla polityki bezpieczeństwa państw i instytucji międzynarodowych.

Wyzwanie wg *Słownika języka polskiego* to trudne zadanie, nowa sytuacja itp. wymagające od kogoś wysiłku, poświęcenia itp., będące sprawdzianem czyjejś wiedzy, odporności itp. Wyzwa-

nie może być np. do walki lub do współzawodnictwa³⁴. W edukacji dla bezpieczeństwa staje się narzędziem polityki i rządzących. Skłania do ich aktywności, której celem jest unikanie, eliminowanie i przewycięzanie zagrożeń. Wzmacnia bezpieczeństwo, czyli kreuje pewność przetrwania, stanu posiadania (tożsamości) i funkcjonowania (szans rozwojowych) danego pomiotu³⁵. Podkreślenia wymaga, że wyzwanie jest sygnałem do podjęcia stosownych działań, najczęściej wyrażających określone stanowisko w relacjach politycznych, artykułowanie ostrzeżeń i pokazywanie potencjalnych możliwości ewentualnego reagowania. Natomiast zagrożenie wymaga podejmowania zdecydowanych działań, reagowania celem niwelowania powstałego stanu niebezpiecznego. Warto przy tym zwrócić uwagę na pewną cechę łączącą znaczenie tych terminów, mianowicie – przechodzenie zjawisk z kategorii wyzwań do zagrożeń³⁶. Wyzwania wymagające identyfikacji i podjęcia określonych działań niemilitarnych są związane z takimi zjawiskami jak: masowa migracja, zorganizowana przestępczość, ruch antyglobalistyczny, handel narkotykami, zmiany klimatyczne i ich następstwa³⁷. W Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2014 roku określono następujące wyzwania³⁸:

a) warunki demograficzne, gdzie należałoby zwrócić uwagę na emigrację polskich obywateli (wyludnianie się Polski) nie mających pracy albo rozczarowanych warunkami życia;

b) bezpieczeństwo zdrowotne społeczeństwa poprzez m.in. zmniejszenie wydatków na prywatne świadczenia zdrowotne i wydatki lekowe, krótsze kolejki do lekarzy, ochronę zdrowia, zmiany systemowe;

c) zagadnienia związane z ochroną ludności m.in. przed przemocą i lukami prawnymi powodującymi wykorzystanie większych możliwości łamania prawa przez przestępców;

d) rozwarstwienie społeczne, które powoduje pogłębianie się obszarów biedy w Polsce;

³⁴ *Mały Słownik Języka Polskiego*, PWN, Warszawa 1995, s.1087.

³⁵ J. Symonides, *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Warszawa 2010, s. 340.

³⁶ R. Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 242.

³⁷ T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008, s. 38.

³⁸ Szerzej: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*.

e) bezpieczeństwo energetyczne poprzez wzmocnienie potencjału wytwórczego kraju;

f) bezpieczeństwo imprez masowych i ruchu drogowego osób w nich uczestniczących poprzez zapewnienie odpowiedniego stanu technicznego obiektów, urządzeń, dróg i systemu;

g) przestępczość gospodarcza, zorganizowana, narkotykowa i handel ludźmi oraz terroryzm, skuteczne jej zwalczanie przy udziale wszystkich organizacji rządowych, regionalnych i lokalnych;

h) dekapitalizacja majątku narodowego, która powinna być powstrzymana zgodnie z interesami narodowymi i względami gospodarczo-ekonomicznymi;

i) aktywność obcych służb specjalnych, która powinna być w pełni kontrolowana przez służby do tego przeznaczone, przy udziale i pomocy obywatelskiej;

j) funkcjonowanie systemu teleinformatycznego RP, który zapewni bezpieczeństwo podmiotom, jak i przedmiotom mającym wpływ na infrastrukturę krytyczną;

k) niska konkurencyjność polskiej gospodarki, której poprzez atuty naszego kraju i wprowadzenie regulacji prawnych powinno zapewniać się warunki do równej przedsiębiorczości;

l) korupcja, zagrożenia dla systemu finansowego państwa powinna być likwidowana, gdyż zagraża potencjałowi Skarbu Państwa i jego spółkom o zróżnicowanym charakterze kapitałowym.

Wyzwanie stwarza niepewność i nie jest zagrożeniem, ale może się nim stać. Proces przechodzenia wyzwań do kategorii zagrożeń nazywa się „sekurytyzacją”³⁹. Wyzwania i zagrożenia mieszczą się na linii pewnego łańcucha, w którym stopniowo powstaje potrzeba sprostania wyzwaniu, a potem przekształca się ona w zagrożenie czyli konieczność podjęcia przez podmiot bezpieczeństwa działań na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa⁴⁰.

Nie bez znaczenia dla wyzwań i zagrożeń jest pojawienie się szansy, czyli możliwości powodzenia w jakiejś sprawie lub zaistnienia jakichś pożądanych okoliczności⁴¹. Dla przykładu stałe wsparcie społeczności międzynarodowej poprzez udział w sojuszach, koalicjach, misjach pokojowych daje szansę na uniknięcie bezpośredniej i otwartej konfrontacji.

Już na wstępie przy badaniu problematyki edukacji dla bezpieczeństwa użyteczne jest określenie i odróżnienie wyzwań od zagrożeń. Istotne jest również wskazanie szans na wykorzystanie zaistniałych okoliczności przy realizacji wyzwań oraz uniknięcie, eliminowanie i przewyciężanie zagrożeń.

Podsumowując, należy podkreślić, że edukacja dla bezpieczeństwa w tej formie staje się nie czym innym jak przedmiotem, który wychowuje i kształci w: obszarze obywatelskości – ludzi żyjących we wspólnotach państwowych, na zasadzie pomocniczości – współdziałanie i komplementarności obywateli i instytucji publicznych, obszarze bezpieczeństwa – gdzie naucza unikania (poprzez osłonę), eliminowania (poprzez działania bezpośrednie) i przewyciężania zagrożeń oraz teorii pokoju (poprzez dekonstrukcję wojny lub konstrukcję pokoju⁴²). W niniejszym artykule dostrzec można złożony charakter i postępujące rozszerzanie się zakresu problemowego przedmiotu badań obejmującego kwestie bezpieczeństwa. Ma to też związek z ciągłym, podlegającym zmianom charakterem środowiska bezpieczeństwa, który powoduje zmiany programowe i przewartościowania w przedmiocie edukacja dla bezpieczeństwa.

Bibliografia

- Aron R., *Pokój i wojna między narodami (teoria)*, Warszawa 1995.
- Balcerowicz B., *Obrona państwa średniego*, AON, Warszawa 1997.
- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
- Chmielecki M., *Profesjonalizacja Wojsk Lądowych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2008–2010*, Warszawa 2013.
- Czupryński A. (red. nauk.), *Inżynieria bezpieczeństwa sił*, Warszawa 2012.
- Grotius H., *O prawie wojny i pokoju. Tom 1*, Warszawa 1957.
- <http://finanse.wp.pl/kat,7070,title,SG-WP-podsumowanie-udzialu-wojska-w-walce-z-powodzia-komunikat,wid,12382876,wiadomosc.html?ticaid=11002a> [dostęp 31.05.2016 r.].
- Huntigton S.P., *Zderzenia cywilizacji*, Warszawa 2005;
- Huzarski M., *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, Warszawa 2009.
- Jemiolo T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*.

³⁹ J. Symonides, *Świat wobec...*, dz. cyt., s. 342.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ *Mały Słownik...*, dz. cyt., s. 878.

⁴² Szerzej: J. Świniarski, *O naturze*, dz. cyt., s. 151.

- Kordasiewicz A., Sadura P. [red.], *Edukacja obywatelska w działaniu*, Warszawa 2013.
- Kozub M., *Szkolenie młodzieży na potrzeby bezpieczeństwa państw*, Warszawa 2007.
- Kunikowski J., *Słownik terminów wiedzy i edukacji dla bezpieczeństwa*, Siedlce 2013.
- Łuczak W., *Nowoczesne technologie dla bezpieczeństwa kraju i jego granic*, Raport 05/2006.
- Łuczak W., *Strategiczny przegląd obronny państwa. Zagrożenia – oczami ekspertów*, Raport 03/2005.
- Madej M., *Zagrożenia asymetryczne, bezpieczeństwa państw obszaru transatlantyckiego*, Warszawa 2007.
- Mały Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 1995.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. 10, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Paruch W., Trembicka K., *Typologia systemów bezpieczeństwa w XIX i XX w.*, Lublin 1996.
- Pieczywok A., *Wybrane problemy z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 2011.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.*
- Sienkiewicz P., *Wizje i model wojny informacyjnej*.
- Smith R., *Przydatność siły militarnej. Sztuka wojenna we współczesnym świecie*, Warszawa 2010.
- Stępień R. (red.), *Współczesne zagadnienia edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014.
- Symonides J., *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Warszawa 2010.
- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa*, Warszawa 1997.
- Świniarski J., *Przywództwo jako osnowa edukacji dla bezpieczeństwa*, ZN AON Warszawa 2001.
- Toffler A., Toffler H., *Wojna i antywojna*, Warszawa 1997.
- Toynbee A.J., *Wojna i cywilizacja*, Warszawa 1963.
- Wrzosek M., *Polska, Unia Europejska, NATO – wobec wyzwań i zagrożeń*, Warszawa 2012.
- Zięba R., *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.
- Zwoliński A., *Wojna. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2003.